

**QORAQALPOQLARNING AMUDARYO CHAP QIRG‘OG‘IDAGI KO‘P
TARMOQLI XO‘JALIK TIZIMI VA TABIIY MUHITGA MOSLASHUVI
(XIX–XX ASR BIRINCHI CHORAGI)**

Tleumuratov Ruslanbek Maxset uli

*Magistratura bo‘limi, Arxeologiya kafedrasi, 70220601 – Etnografiya, etnologiya
va antropologiya yo‘nalishi*

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi XIX–XX asr birinchi choragida Amudaryoning chap qirg‘og‘i va Orol dengizi deltasi hududida yashovchi qoraqalpoqlarning iqtisodiy hayoti va tabiiy-geografik sharoitga moslashuv mexanizmlari har tomonlama tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi – chorvachilik, baliqchilik va dehqonchilikning birgalikdagi samarali tizimi orqali qanday qilib iqtisodiy barqarorlikka erishilganini, hududning suv resurslari, keng yaylovlari va unumdor yerlaridan maksimal foydalanishni ochib berishdir. Tarixiy manbalar, arxiv hujjatlari va xalq og‘zaki ijodiga tayangan holda, har bir xo‘jalik turi o‘ziga xos xususiyatlari, ularning o‘zaro to‘ldiruvchi roli, iqtisodiy xavfsizlikni ta‘minlashdagi ahamiyati va tabiiy muhitga moslashuvning ijtimoiy-madaniy oqibatlari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot qoraqalpoq etnosining o‘ziga xos xo‘jalik modeli zamonaviy ekologik va iqtisodiy muammolarni hal qilishda muhim tarixiy tajriba ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: *Qoraqalpoq, Amudaryo, ko‘p tarmoqli xo‘jalik, chorvachilik, baliqchilik, dehqonchilik, tabiiy muhitga moslashuv, iqtisodiy barqarorlik, Orol dengizi deltasi.*

Kirish XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Amudaryoning chap qirg‘og‘i va Orol dengizi sohillari qoraqalpoqlar uchun noyob tabiiy-geografik muhit bo‘lib, bu hududning suv resurslari, keng yaylovlari va unumdor yerlari ularning iqtisodiy faoliyatini butunlay shakllantirgan. O‘sha davrda Orol dengizining suv sathi yuqori bo‘lib, Amudaryo deltasi boy baliq zahiralari va sug‘orish imkoniyatlarini taqdim etgan. Shu bilan birga, qurg‘oqchilik va suv tanqisligi xavfi doimiy bo‘lgan. Ana shu sharoitlarda qoraqalpoqlar ko‘p tarmoqli xo‘jalik tizimini yaratib, tabiatning har bir imkoniyatidan samarali foydalanganlar. Ushbu tizim nafaqat iqtisodiy daromadni oshirgan, balki ijtimoiy barqarorlik va madaniy uzviylikni ham ta‘minlagan. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, bugungi kunda iqlim o‘zgarishi va suv resurslari tanqisligi sharoitida tarixiy tajribadan foydalanish zarur.

Asosiy qism Qoraqalpoqlarning iqtisodiy hayoti uchta asosiy yo‘nalishda rivojlangan va ular bir-birini to‘ldiruvchi tizimni tashkil etgan. Birinchi yo‘nalish – **chorvachilik**. U keng yaylovlardan foydalanishga asoslangan bo‘lib, asosan qo‘y, echki, ot va tuyalarni boqishni o‘z ichiga olgan. Boy oilalar unumdor yaylovlarni egallab, chorvani ko‘paytirgan, kamroq resursli oilalar esa ijaraga olib ishlatgan.

Chorva nafaqat oziq-ovqat va kiyim-kechak manbai, balki iqtisodiy boylik va ijtimoiy status ramzi bo'lgan. Ikkinchi yo'nalish – **baliqchilik**. Amudaryo va Orol dengizining boy suv resurslari baliqchilarga qayiqsozlik, baliq tutish, quritish, tuzlash va savdo qilish imkonini bergan. Bu faoliyat oilaviy daromadni barqarorlashtirgan va bozorga chiqariladigan mahsulotlar orqali mahalliy iqtisodiy aylanishni kuchaytirgan. Uchinchi yo'nalish – **dehqonchilik**. Sug'oriladigan yerlarda bug'doy, jo'xori, kartoshka va sabzavot yetishtirilgan. Dehqonchilik mahsulotlari nafaqat ichki iste'mol uchun, balki mahalliy bozorga ham chiqarilgan.

Ushbu uch yo'nalishning o'zaro bog'liqligi muhim nuqta: masalan, chorvachilikdan olingan go'ng dehqonchilikni oziqlantirgan, baliqchilikdan qolgan chiqindilar esa chorvaga ozuqa bo'lgan. Natijada tabiiy muhitning har qanday o'zgarishiga (suv tanqisligi, qurg'oqchilik) qarshi chidamli iqtisodiy tizim shakllangan. Bu moslashuv mexanizmi nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va madaniy jihatdan ham muhim bo'lgan – xo'jalik faoliyati oila va mahalla ichida mehnat taqsimotini tartibga solgan.

Xulosa Amudaryo chap qirg'og'idagi qoraqalpoqlarning ko'p tarmoqli xo'jalik tizimi tabiiy muhitga chuqur moslashuvning yorqin namunasi hisoblanadi. Chorvachilik, baliqchilik va dehqonchilikning uyg'unligi iqtisodiy barqarorlikni ta'minlagan, xavf-xatarlarni minimallashtirgan va jamiyatning ijtimoiy-madaniy hayotini mustahkamlagan. Tadqiqot natijalari zamonaviy ekologik muammolar (Orol fojiasi, suv tanqisligi, iqlim o'zgarishi) sharoitida qoraqalpoqlarning tarixiy tajribasidan foydalanish imkonini beradi. Kelgusidagi tadqiqotlar uchun bu modelni raqamli modellashtirish va zamonaviy xo'jalik tizimlariga qo'llash istiqbolli yo'nalish bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Эркинова Л. Қорақалпоқ тарихи ва маданияти. Нукус, 2015.
2. Абдурахмонов Н. Амударё водийсида қишлоқ хўжалиги ва халқ ҳаёти. Тошкент, 2018.
3. Қодиров С. Қорақалпоқ маданий мероси ва урф-одатлар. Нукус, 2017.
4. Рахмонов М. Халқ оғзаки ижоди ва тарихий ёдгорликлар. Тошкент, 2016.